

Kemény Zsigmond

FORRADALOM UTÁN

AMTAK Bt, 2025

Cop. AMTAK Bt, 2025

Felelős szerkesztő: Varsányi József

Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B.

06 20 218 6762 amtakbt@gmail.com

www.amtak.hu

Látogasson el webáruházunkba, és böngésszen!

ISBN 978-615-6907-38-7

Készült: AMTAK Bt, Budaörs

1

E sorok írója nem minden kornak embere.

Miért ne vallaná meg, ő nem szereti vagy nem bírja
minden viszonyokban magát föllelni.

Némely érdekek, némely remények tartalma előtte titkos
irat.

Betűit nem ösmeri.

Értelmét nem magyarázhatja meg.

Szépségei által el nem ragadtathatik.

A múlt forradalom alatt is ő kettőt nem tudott elhinni, ti.
hogy a győzelem esetében mint független ország
fennállhassunk, s
hogy megengedhesse Európa e győzedelmet.

A nép apostolai éppen e kettőt találták legkönnyebbnek.

A harc folyt.

Az eredményeket ösmerjük.

Mármost a nagy hajótörés után egy parton vagyunk, hová
a zivatar vetett ki, és nem evezőink vittek. A vakmerő

kormányos keletre mutatott, mi nyugoton állunk.
Ellenkező távolságok!

S mit kell tennünk jelen helyzetünkben?

Én azt mondom: akasszunk egy *votiva tabellát* a templom falára csodás menekülésünkért, szedjük össze vagyunk maradványait, gazdálkodjunk, szerezzünk, munkálkodjunk a körülmények közt ernyedetlenül és józanon. S ha ekként becsületes fáradságunk gyümölcsözni fog, ha a magyar az erejéhez mért vágyak által törekszik sorsának naponkénti javítására, akkor... akkor nem fogja elérni, amit álomlátói neki jósoltak, de azért még boldog lehet.

Aki merészebb, mint én - s merészek vannak nálunk -, az neheztelhet béketanácsomért, de indignációjával és harci rivalgásaival a hazát megmenteni nem fogja, valamint az sem, ki szükségesnek hiszi, hogy a magyar most hallgattassa el szívét, dugja össze kezét, feledje érdekeit, és semmi szerepet ne kívánjon, sőt el se fogadjon a birodalom újraalkotása körül.

E passzivitás szintén veszélyes volna, mert a miénkkel ellenkező iránynak adhatna túlsúlyt, és természet elleni érintkezését idézhetné elő oly érdekeknek, melyek teljes kielégíttetésüket csak a mi megsemmisíttetésünk által nyerhetnék.

A viszonyok cselekvésre intenek.

Konstatírozni szükség helyzetünket.

Nyilatkoznunk kell.

Epimenidész hosszú álma nem nekünk s nem e mozgékony időkhez való.

Mihelyt szemeinket kinyitjuk, és látni akarunk, kénytelenek vagyunk észrevenni, hogy helyzetünk következő:

A corpus jurist, a történeti jogot, összedúlták az 1848-i törvények;

Az 1848-i törvényeket félretolta az április 14-i szerencsétlen határozat;

Az április 14-i határozatot saját érvénytelenségén kívül még megdöntötte a Temesvár alatti csata és a világosvári feltétlen meghódolás.

S nemcsak a közjog mezején, de az élet majd minden érintkezéseiben és egész polgári létezésünk mezején szétrombolva van a múlt. A történelmi erők, melyekhez századok óta volt kapcsolva jó- és balszerencsénk, majdnem egészen megszűntek hatni, és a tényleges erők, melyek az üresen maradt helyre léptek, még megpróbálva nincsenek, s működéseik irányát ki sem fejtették.

Minden új, minden szokatlan, minden rendkívüli!

Mit kérdelem én, keserű-e ezt érezni vagy nem? - csak azt akarom mondani, hogy *tény*, hogy *elvitathatlan igazság*.

S a helyzet felől, melybe jutottunk, egyaránt tisztában kell lenni annak is, ki leverettetéik általa, mint szintén annak, ki felemeltetett.

Akár örvendünk, akár bánkódunk a nagy változásokon, melyek bekövetkeztek - ösmernünk kell azokat.

És egy tekintet állapotainkra nem teszi-e kétségtelenné, hogy politikánkban a sarkeszméknek többnyire másoknak kell lenni, mint eddig voltak?

Az osztrák birodalom ti. az európai alkotmányos államok sorába lépett - és Magyarországnak *szorosabb* viszonya a monarchiával bevezetett tény.

Ebből következik, hogy európai és birodalmi szempontok nélkül többé semmi irányt kitűzni, hitelre emelni s fenntartani nem lehet.

Láthatárunk szélesedett.

Emelkedjünk akár az öntagadás, akár a meggyőződés erélye által azon színvonalra, hol Magyarországnak és nemzetiségünknek közvetlen érdekein túl a birodalmi és európai igények széles köre végigtekinthető. Mert ha összhangzásba nem fogjuk hozni az európai polgárosodás nagy kérdéseivel s a birodalom organizmusának szükséges kellékeivel mindazt, minek fenntartását, visszaállítását vagy létesítését hazánk és fajunk közös érdekei kívánják, akkor ha százszor is inkább fogjuk szeretni szülőföldünket, mint Codrus, és százszor is több könnyeket hullatunk sorsunk felett, mint Niobé, mégis

tapasztalni fogjuk, hogy mindig éppen azon jó, melyet leginkább kívántunk, nem történik meg, és éppen azon rossz, melytől leginkább féltünk, bekövetkezik.

S végtére is az ausztriai háznak tudni kell - s minél bonyolódottabbak az európai viszonyok, annál inkább -, hogy széles birodalmának határai közt, a derű és vész perceiben egyaránt, minő elemeket használhat föl, s mely rokonszenvekre támaszkodhatik.

Nemcsak a belorganizáció - a külhatalmakkali szövetkezés is ettől függ.

S aki ösmeri az allianciák óriási befolyását a státuséletre, megmondhatja, miként egy ország kormányzási rendszere, sőt világtörténeti hivatása is gyakran határozott el azon külösszeköttetések által, melyek nem létesültek vagy legalább tartósságra nem számíthattak volna, ha az álladalom keblében jelentkező scissio a valódi érdekeket homályba nem borítják, s ha a maga idejében akadnak őszinte férfiak, kik a félreértéstől nem rettegve, meggyőződésüket akkor is elmondják, midőn az igazság és a népszerűség közt oly hézag támadt, melyet csak önfeláldozással lehet betölteni.

Szerencsétlenségünkre éppen az ily egyének valának nálunk a legritkébbak.

A magyar mindig kitűnt a csatában, s most is midőn alkotmányát elveszté, oly vitéz volt, mint tíz századdal előbb, mikor hazát szerzett magának, s Pusztaszeren közjogot alkotott.

Ezer év a réginek találta őt.

Ez fényoldala.

De viszont alig van nemzet, melynek státusférfiai aránylag több erkölcsi bátorságot ne tanúsítottak volna, mint közelebbről a miéink.

Tribunusaink valának, de a Scipio Nasicák hiányzottak.

Minden szónoklat elnémult a népszerűség Tarpeája előtt.

S csodálkozunk-e, ha a forradalom kitört, és most romok közt járunk?

Azonban még legdrágább érdekeinkből sok volna megmenthető, ha olcsó népszerűség helyett erkölcsi bátorságot keresnénk a népszerű téveszmék ellen.

E sorok írója azon hitteli nézeteit állapotaink felől, hogy a múlt tapasztalásai nem maradtak nyom nélkül. A magyar irodalom és nyilvános élet egyéniségei már látták, miként lehet a hazát köztapsok közt eltemetni, s ezentúl bizodalmatlankodók fognak lenni a hatás oly eszközei iránt, melyek egy nagy népszónok kezében a vészangyal fegyverévé váltak, s több pusztulást terjesztettek a Kárpátoktól Adriáig mindenfelé, mint hajdan a Batu kán csordái.

E sorok írója a nagy terveket nem szereti, és fényes ígéretekkkel senkit sem kecsegtet.

Emlékszik, hogy hajdan Hiero királynak egy híres erőművész oly hajót gyártott, mely a legszebb és a legkényelmesebb volt az egész világon, de történetből a syracusai kikötőbe, melynek számára készült, be nem fért. S e *csekély* hiba miatt hasznát sem lehetett venni.

A magyar - mint Hiero király - már megpróbálta azon lángeszű erőművészeket is, kik mindent fölszámítottak a terezenumon kívül. Óhajtandó volna, hogy midőn az új viszonyok közt követendő politikáját elhatározza, kerülje ki erejének túlbecsülését, s vágyaival csak a létesíthető törekvések horizontján csapongjon.

Erre hatni kötelessége minden hű hazafinak.

Szűnjenek meg nálunk a gaszkonádák.

De a túlóvatosság se tegyen kislelkűvé.

A magyar csak akkor veszhethet el, ha örökké a képződés tükrében akarja arcát és lélekvonalaait vizsgálni.

Egyedül az önismeret által jutunk céljaink s rendeltetésünk felfogásához.

Tévedni a halandó gyöngesége; de önismeretre törekedni az Isten parancsa, a világvégeztet, mely az egyéneket és népeket csalódásaik által bünteti.

Nagyobb eréllyel és kockázatosabb életmegvetéssel alig folyt le forradalom, mint nálunk.

S kell-e, volt-e a világon mélyebb csend, rászánóbb önátengedés, mint most nálunk?

Mihelyt a háború megszűnt, a szuronnyal és szablyával együtt letétettek a szenvedélyek is, s a tűzhelyéhez visszatérő nem hozott haza sem bosszankodást a múltért, sem bosszútervet a jövőre.

Másutt az anarchikus mozgalmak minden nagy rázkódás után kimaradhatlanok.

Másutt, miután a táborok szétveretnek, még a tettleges ellenszegülés él, s minden lépcsőzeteken alábbszállva, oly nyomorult helyzetben, oly megalázó teren szűnik meg, hogy a történész és az ítélőbíró egyaránt nem tudják a határvonalat a desperationális harc végmozdulata és a haramjaélet közt elvonni.

Másutt sok idő kell, míg a nép, mely vért ízlelt, ismét megízleli a csend-élet örömeit, s a rendes foglalatosságokat - melyektől gondolatai és hajlamai visszavonultak - megtanulja előbbre becsülni, mint a kalandor, mint a sivár vállalatokat.

S nálunk?...

Nálunk semmi nem történt ekként.

Aki a magyar faj által lakott rónaságon végigutazik, ha idegen, csodálkozva fogja kérdezni, hogy ezen óriás tér nyugodt és józan hangulatát minő tündérvessző varázsolta oly hamar vissza?

Mintha évek sorompói választanák el a forradalomtól, mintha a távol-múltban omlott volna a megeredt vérpatak, mintha a veszély, mely a háztűzhelytől szétkergette a családot, csak egy elavult visszaemlékezés lenne - oly lecsillapultnak, oly magába térnek látszik a nép.

Nem kívánok félreértetni.

Miután a közvagyon tőkéje annyi milliókkal apadt, és a közállomány szükségai annyi milliókkal növekedtek, miután a forradalom annyi család élélhetési jogát sodorta el, vagy nagymértékben megcsökkentette, miután annyi ház van, hol vagy egy megholt felett gyászolni vagy egy élő sorsa miatt aggódni kell - álmítás volna, ha állítanám, hogy nálunk ki-ki vidám és megelégtelt.

Én itt csak politikai nyugalomról szólok, és szólok a magyar nép józan értelméről, szólok azon magasztos erkölcsi tulajdonok felől, melyek őt visszatartóztatják a fanatizmus és hazafiság palástjába takart minden bűnöktől, minden aljasságoktól, melyek hasonló viszonyok közt másutt elő szoktak kerülni, hogy a kivételes állapotot tartóssá és szigorúvá tegyék.

Tekintsünk szét.

Járjuk be a Duna s Tisza mentét és az alföldi síkokat, hol a legerősebb lángokban tört ki a revolúció. S mit találunk? Mutatkozik-e engedetlenség vagy ellenszegülés?

Az ország nincs még organizálva, a hivatalhelyek ideiglenesen és csak egy részben foglalvák el - de a magyar nép teljesíti kötelességeit. Ott, hol a vidék tömve katonasággal, s ott, hol semmi fegyveres erő nincs - a nép a súrlódásoktól és a könnyelmű rendzavarástól szintúgy óvakodik.

S fordulnak-e elő ostromállapot elleni vétségek, magasra rúgott-e emiatt a büntetések statisztikája?

Nem.

Sőt a marciális törvények észrevétlenül enyhülnek a békét lehelő, az óvatos szellem által, mely nálunk uralkodik - nálunk, hol minden politikai elítélés a múltra vonatkozik, hol a nép lelkiösmeretesen kerüli a kihágásokat; mert a legmíveletlenebb keblében is határozott érzés él arra nézve, hogy ha most szenvedélyeinek tért enged, nemcsak magát hozza veszélybe, de a hazán és nemzetiségen is sebet ejt.

A katonai kormány eréllyel párosult bölcsességén kívül ez a fő ok, minél fogva nálunk az ostromállapot nincs oly kellemetlenségekkel összekötve, melyek másutt mellőzhetlenek.

S miért is volna itt szükség drákói szigorra, midőn a legyőzött forradalom utáni rendes kórjelek nem kerülnek

elő, s a hosszas és vérengző polgárháború megszűnésével majdnem egy percben már észrevehető törekvés látszott a rend eszméjének népszerűvé tételére?

A jövőendő Isten kezében van.

Egyének és népek megváltoztathatják jellemöket egy nagy szerencsétlenség által vagy a mindennapi élet meg nem szűnő kísértései közt.

Az athenaei Timon, a világbarát és a legnyájasabb háziúr, egy perc alatt vált különccé s embergyűlölővé; s voltak viszont, kiket az iszonyú csapások fölemeltek és megtisztítának, de a viszonyok apró kellemetlenségei hunyászkodókká és álnokokká tettek.

A lélektan - mint a mérőőn a tengeren - sohasem mutatja ki a szívben a legnagyobb mélységeket.

Csalódni lehet, hol maga a személyesített óvatosság nem kételkedheték.

Nem vitatom tehát, hogy másként ne történhessék, azonban minden jelek arra mutatnak, miként a magyar nép - noha egy bámulatos erélyű és makacs forradalmon esett át, s e forradalom az erkölcsökre és gondolkozásmódra lényegesen befolyhatott - mégis talán egész Európában a legkevésbé hajlandó, a legkevésbé alkalmas hitelvé és lélekirányává tenni a mozgalmat, a változtatási törekvést, az erőszakos felforgatásokat.

Ily állítás különösnek látszik egy háború után, mely több ütközetet számlált hónapok, mint más hadviselet évek alatt.

Különösnek látszik oly kitörés után, mely nemcsak a birodalom minden zugát megingatta, de az európai súlyegyen fenntarthatását is rendkívül kétségessé tette.

Különösnek látszik, kivált ha figyelembe vesszük, miként Kossuth legerősebb támasza az utolsó időkben a tömegek rokonszenve volt.

Én azonban dacára e tetszőleges ellentmondásoknak, kétségtelennek tartom, hogy nálunk sokkal kevésbé lehet új rendzavarásoktól félni, mint akárhol, és a magyar nem azért viseli most nyugodtan magát, mert vagyoniilag kimerülve, szellemileg elfáradva van, s nem is azért, mert - miként az Etna tetejét hó takarja - a hideg részvétlenség jéglemeze alatt a rázkódás anyagai forrnak, és a láva készül, de egyenesen azért, mert a magyar nép gondolkodásmódjában és érzületében nincsenek meg azon elemek, melyekből másutt következetesen, állandólag és kimaradhatlanul fejlenek ki a nyugtalanságok, a háborgások, a kraválok, az inszurrekciók és a forradalmak.

Vizsgáljuk bár.

Merüljünk mélyebben e kérdésbe.

E kérdés fontos, sőt hazánk sorsával összefügg.

Merüljünk szövedékébe.

Mi az ostromállapot sajátsága?

Fejtegessük röviden és előítélet nélkül.

A katonai hatalom nem jár annyi szép szavakkal, annyi nagy ígérekkel, mint a demagógok kora, de azért nem következik, hogy több nyugtalan órákat okozzon, nagyobb hullámzásokat a kedélyekben, a foglalkozásokban és nagyobb áldozatokat az érdekek körül.

Az ostromállapotnak lényegesen szigorúnak kell lenni, mert célja éppen a szigor által elejét venni oly törekvéseknek, melyek a státusélet rendes működését sok időre hátravetnék.

E szigor csak magában nem nyomasztó, sőt a politikai viharok lezúgásakor a kedélyeknek oly hangulata szokott kifejlődni, mely inkább szereti a szabályt és egyformaságot, mint a mozgékony, a változatos, az izgalmas életet.

Egy forradalom után a kifáradottaknak eszméje a rend, s hány forradalom volt, mely éppen a legnemesebb, a legönzésnélkülibb szíveket ne fárasztotta volna ki?

Azonban noha az ostromállapot nem feltételez okvetlenül minden szabadabb moccanást elzáró viszonyokat, de mégis e kivételes kormányzat egy sajátsággal bír, mely egészen különbözvé teszi a rendes, bár szintén szigorú kormányzatok akármelyikétől. Az ostromállapotban ti. bizonyos bűnnemek terjedése *mindig politikai*

szabályokat idéz elő, míg a rendes igazgatásformáknál ez nem történik meg.

S minő bűnök szokták leginkább élesíteni a katonai kormány alatt a politikai szabályokat?

A felelet könnyű.

Az erőnek természetes antagonistája az alatomosság.

Amely népnek vérében van a fondorkodás, a színlés, a lesben állás és a bosszú titkos kielégítése, ott a haditörvények a szelíd kezekben is rövid idő alatt kíméletlenné és sújtóvá válnak, s elviselhetetlenségek nem abban fog fekünni, mert a bűnösöket kérlelhetetlenül irtják, hanem abban, mert a bűnösök miatt szükségessé vált politikai szabályok által az egyéni szabadság körét annyira összevonják, hogy a szűk légkörben majd senki sem lélegzhet kénye szerint.

Egy merény, mely a tömeg hangulatában bízó és rosszat nem sejtő hivatalnokok élete ellen intéztetik, egy mérgezés, egy középületnek szándékos meggyújtása, egy orgyilkolás - mindez máskor csak az ítélőbírák foglalatosságait és a rendőrök figyelmét növelné, de az egyéni szabadság korlátozására lényegesen be nem folyna. Ki-ki azon kényelmeket élvezhetné, mint különben.

Ellenben az ostromállapot alatt egész sorát a nélkülözéseknek fogná előhozni, és a szenvedések szótárát kimerítené.

Ez a dolog természetében fekszik, s a helyzet logikájából folyik. Gyanú nyomná csak az erkölcsteleneket, kik egy nagy bűnre, hanem az ábrándozókat is, kik egy nagy lélekbetegségre képesek. A békés polgár, a tudomány embere, a gazdag kereskedő, a zajos palota és a magános kolostor lakója szintűgy tekinthetnék bűnrészesnek, mint a naplopó és a börtönből kiszökött haramia. Mert az említett tények a kivételes időkben egyaránt lehetnének polgári és politikai természetűek. S hogyan ne? Hol van a fanatizmus határa? S ki mondja meg eszközeit? Hát a szicíliai estét banditák rendezték-e? Egy elnyomott lázadás üszkei közt és hamvai fölött nem lehet kívánni, hogy a hatalom a rossz szenvedélyek létezésében ne higgyen.

Szóval: az ostromállapot az alattomoságból folyó bűnök által legkönnyebben válik túlszigorúvá.

Néhány emberért a társadalom szenved. A bizodalmatlanság túllép a korlátokon. A szabályok szigora a kétségbeesést teremti elő. Minden alkalom használtatik a kitörésekre. A nép, mely az első forradalomba csak óriás tömege által a félreértéseknek, csak a legnagyobb mesterséggel sodortatott, utóbb minden kalandornak, minden őrzöngőnek zászlója alá vonul. Így örökítettik meg a békétlenség. A zavargás hidrafeje a lemetszés után rögtön kinő. És a belső forrongás, ha tartós, örökké megtelei a szerencsétlen alkalmakat a kitörésre.

Innen következik, hogy Olaszországban mind a szigor a lázadás után, mind a lázadás a szigor miatt gyakoribb volt.

Alkalmazzuk ezen általános megjegyzéseket magunkra.

Mi felemelt fővel járunk.

A magyar jellemvonása a nyíltság.

A magyar aránylag nem bosszúálló.

S ha hiszi, hogy valakivel leszámolnia kell, ha egy valódi vagy képzelt bántalmat megtorlatlan nem hagyhat, akkor az elégtételt ország és világ előtt a kitelhető legnagyobb nyilvánossággal szokta magának megszerezni.

Forgassátok a rabok statisztikáját, keressétek föl azon börtönöket, hová a közönséges gonosztevők vannak elzárva, hasonlítsátok össze az elkövetett bűntények nemeit a hazában lakó népfajok lélekszámával, s úgy fogjátok találni, hogy az alattomoságból folyó bűnnemekért okvetlenül legkevesebb magyar ajkú van vád alatt.

Alig hiszem, hogy csak egy vegyes népességű hatóságot lehessen az országban találni, hol a törvényszéki eljárások történészete megcáfolna.

Legalább 1848 előtről kétségtelenül igazam van.

S hogy két rövid év alatt az erkölcsök egészen átalakultak volna, képzelni sem lehet.

Ha nem mestersége a magyarnak az alattomoság, bizony még kevésbé mutathatni nála példát föl e bűn legsúlyosabb nemére nézve, értem az orgyilkolást eltitkolt bosszúból.

A magyar a vérengzéstől nem irtózik, de orozva nem gyilkol.

Orgyilkost a rejtett bosszú kielégítésére nem fogad.

Orgyilkosnak nyereségvágyból be nem szegődik.

Köztünk oly ritka e bűnök akármelyike, hogy nemcsak a hazában lakó többi népfajokkal összehasonlítva az arány nekünk kedvez, de egész Európában aligha fog találkozni nemzet, melynek keblében az orgyilkosságnak számosb esetei ne kerülnének elő.

Ez forradalmi idők után nagy fontossággal bír. Mert könnyűvé teszi a kijózanodást, szelíddé az ostromállapotot, népszerűtlenné a hígeszűek reményeit. Egyik kezesség arra, hogy a lázadási anyagok gyorsan nem gyűlnek össze, és minden európai véletlen tűzszikrái nagy gyulladásokat nem támaszthatnak.

Menjünk tovább.

Minden országok történetiséte a titkos összeesküvések hosszú sorát mutatja föl.

Majd az arisztokrácia, majd a magasabb klérus, néha a nép, néha egy népnek értelmisége, vagyon és polgári állás különbsége nélkül, vettek részt ily merényletekben.

Hol a szabadság, hol a reakció érdekében készültek az alattomos tervek.

S nálunk?

A magyaroknál könnyen fel lehet számítani az összeesküvéseket.

Mennyiségök aránylag bámulatos kevés.

E komoly faj, e nyílt homlokú és merész szívű nép nem folyamadt oly fegyverekhez, melyeket azok szoktak használni, kiket a szolgaság félénkké, a szenvedés erkölcstelenekké, a bosszú óvakodókká, a szerencsétlenség aljasokká tett.

Sőt nálunk még azon csatornái az eszméknek, azon közlönyei a törekvéseknek sem honosulhatnak meg, melyek nem az isten szabad ege alatt és nem a legnagyobb nyilvánossággal kezelhetők.

Franciaországban egy középserű talentum már tudja rendezni minden fonalszárait a titkos összeköttetéseknek. Párizs a megyéket nemcsak szellemi felsőségénél, de az érzeteknél fogva is mozgatja, miket a központról a vidékekre a Piraenektől a Rajnáig mindenfelé kiterjesztett.

A klubok szorosan összetartanak. Gyorsan cserélik ki nézeteiket. Fáradhatlanul élesztik a pártok izgalmait. Ezerek játsszák el szerepeiket, mint a marionette-bábok egy rándításra.

Még a sokkal higgadtabb jellemű Némethonban is a demokraták összeköttetései a megengedett és titkos utakon felőtlőleg gyarapodnak.

A Pál-templomból és a sok apró parlamentekből leszorított törekvések hálózataikat mindenüvé egyenlő figyelemmel terjesztik ki. A békétlenség központjaival szorosan összefűzve vannak a rokon elemek. E részben kevés különbség van a Rajna jobb és bal partja, a fontolgtató német és a könnyelmű francia közt.

S alig lehet elhatározni: miben volna több haszon? Az állomány nyílt és őszinte megtámadásában-e vagy ezen álnok működésben, mely farizeusi gonddal számon tartja a törvény betűit és a pártfegyelmet a legfőbb tökélyre vitte, hogy a legnagyobb zavart az alkalmas percben idézhesse elő.

És csoda-e, ha végtére a rend elemei ki fognak merülni oly harcban, hol láthatlan kezek intézik a legerősebb csapásokat, és minden jog, melyet a szabadság magának megszerzett, leshellyé válik, hogy a pártok onnan irányozhassák egymás ellen nyilaikat.

Ez kínos, ez elviselhetetlen állapot.

Semmi kétség, hogy az európai viszonyok, amint most átluggatva vannak, egy nagy rázkódás félelmében fogják még soká tartani a kedélyeket.

És miként a madarak, ha földingást éreznek, kábulva bolyongnak, lecsapják magukat majd az ágak közé, majd felemelkednek a lég örvényébe, és szárnyaik rezzenéseivel a nyugtalanság ösztönének, mely a közelgő vészt hirdeti, hatalmát fejezi ki, szintúgy alig van már Európában higgadt politikai irány, mert az eszmék elvesztették súlypontjaikat, a szenvedélyek gőzköre nyomasztóvá lett, és a legszebb talentumok a változások bösz sejtelmétől sodortatván, egy végletről a másikra tévednek, pihenés, remény és vigasztalás nélkül. Ily helyzet demoralizációjához csak veszélyessége hasonlít.

És e veszélyesség, e demoralizáció gyökérok, hogy azon rendezési ész és erő, mely eddig az állomány megalkatására és nagyra emelésére fordítottatott, most többnyire a státus elleni mozgalmak organizációjára használtatik.

Az engedelmisség és kötelességérzet, mellyel eddig a *társadalom* rendelkezett, már a *társulatokhoz* kezd átmenni, s a rajongóknak - kiknek száma óránként nő - doktrínáikban van hazájok, honszerelmők pártbuzgóságból áll.

Mily kevés illik e sötét színezetből reánk, azt egy rövid átnézés fölvilágosítandja.

Nincs oly hatalmas elme, mely a magyar faj közt a titkos szövetségek organizmusát kifejtteni és fenntartani tudná.

Már térképileg is igen nehéz az ily vállalat.

A mi óriás rónánk a mérföldekre eső falvakkal, a gazdag, de különvált és népesítetlen pusztánkkal, a homokutakkal, a nesztelen vidékekkel, hol csak a méla és szaggatott szélzsivaj, a pásztorfüty és a nyájkolomp töri néha meg az innepi hallgatást; ismétlen ezen óriás róna, mely kimeríthetetlen keblét félig elzárta a világtól, s csak gyér összeköttetést enged az ország főbb pontjaival, még évtizedek múlva sem lehet arra alkalmas, hogy a közlekedést egész gyorsasággal hagyja magán átvonulni, és a lakosokat azon éber érintkezésbe hozza egymással, mely könnyűvé teszi a klubok és asszociációk összpontosított, titkos és egybevágó működését.

A Duna és Tisza tere Magyarország szíve és a magyar faj fészke. Ami ott sikertelen, az a más részeken erőre kapni s a hazára nagy befolyást gyakorolni nem fog.

De ne bajlódjunk a térképpel.

Szóljunk - ami fő dolog - a nép jelleméről; mert az anyagi akadályokban, egy nemzet erős akaratjával szemben, alig van annyi kezesség, hogy különös tekintetet érdemeljen.

Hajlandónak látszott-e a magyar valaha az összeesküvésekre?

Feljebb megmutattam, hogy nem.

Az okoknak, melyek ettől visszatartóztatták, egy része ama titkos viszonyokra is illik, melyek a februári forradalom óta a destruktív elemeket összefűzik.

Továbbá, ha a mi municipál-rendszerünk hatását az erkölcsökre és politikára taglalgatjuk, két eredményre jutunk, mely a magyar forradalmak elmélete körül azoknak, kik a zavart csinálják, mint szintén azoknak, kik elnyomni akarják, egyaránt zsinórmértékül szolgálhat, legalább addig, míg az új törvények alakító ereje a kedélyekből kitörölheti az ősi institúcióknak, megszokásoknak és tradícióknak bélyegeit, melyek a gondolkodás- és tettirányra a századok betűivel vannak lenyomva.

A megyei élet ti. megtanította az embereket a központi kormány nélkülözésére oly határokig, meddig máshelyt lehetségesnek nem tartják.

A táblabíró magára volt hagyatva. Ritkán nyert utasítást Bécsből vagy Pestről. A felülről jött figyelmeztetésekre nem is szeretett hallgatni. Intézte a környék ügyeit barátságos tanácskozmányokban és egy felszínes, hibás, tökélytelen, de könnyen forgatható mechanizmus által, mely megyéjét, ha a szükség kívánta, a szomszéd megyékkel gyorsan összekapcsolá. A nép az alispánt talán a királyon kívül a legfontosabb lénynek képzelte, és történeteseti kegyelettel volt a megyei igazgatás iránt, mely - valljuk meg - gyakran vala iránta méltánytalan és túl szigorú, de ez nem változtatott a bizadalmas viszonyon, a belső rokonszenven.

Mert a történelmi emlék erős cement, és sokáig összetartja az egybe nem illő részeket is, míg lehet, az óvatosság indokainál, s ha ez a támasz már lehullott, a szív előítéleteinél fogva.

E gyarlóságot hibáztatni szabad, eltagadni nehéz.

A fönnebbiekből következik, hogy ha Magyarországon - mitől a gondviselés megőrzend - egy revolúció ütne ki, a főváros elfoglalása viszont nem vonná maga után - mint Európában mindenütt - a mozgalom üterének kettémetszését; mert a történelmi vagy természetes súlypontokon ismét összealakulni tudna a forradalom, és a kész formák szerint a megyei autonómia gépén könnyen forgathatná a közigazgatás öszvegét.

Ennyiben tagadhatlanul kezére játszott a mi tisztas megyei rendszerünk a revolúciónak, *ha már egyszer az kiütött*; de másfelől a magyar népnek különben is álnokságot nem ismerő jellemét annyira rászoktatta a nyilvánosságra és az alattomos működések kikerülésére, hogy a forradalom előkészítését egy közepszerű kormány mellett is lehetlenné és kitörését könnyen megelőzhetővé tette.

A táblabíró csak oly nézeteket pártolt, mely a tekintetes megye jóváhagyásával volt ellátva. Ezen útleveél nélkül gyanúsnek tartaték minden eszme, s a tisztességes társaságokban nem örömet fogadtatott el. De az ily korlát tulajdonképp mégsem zárt ki semmit, csak némely gondolatnak vette ki fullánkját, s némely vágyat, levonván róla a titoklepelt, érdekességétől fosztott meg. Alig volt képzelhető oly tárgy, mely a megyegyűlések körébe ne

esett volna. Az ország és egyesek sérelmei, a közigazgatás és közkezelés ellenőrzése, a belügy minden szövevényeinek kikurkászása, minden kigondolható reformok megvitatása és minden elbeszélhető teendőknek teljesedésbe vétele, még ezek korántsem merítették ki a megyegyűlések szőnyegére vonható kérdéseknek öszvegét. A táblabíró, ha az európai politikával nem vala megelégedve, egy körlevelet fogalmazott, mely megjárta az ötvenkét megyét, s az igaz, hogy a dolgokat úgy hagyta, amint voltak, de legalább a nemes indignációnak kaput nyitott, s nem kellett semmit a kebelben zár alatt tartani, hogy a titok által varázsot, a korlát miatt erőt nyerjen.

Ki vonná kétség alá a mi ősi megyerendszerünk számtalan hibáit? S én legkevésbé isteníthetek oly intézményt, melynek mostani bámulata képmutatás lenne, miután évek alatt foglalkoztam gyöngeségeinek bírálataival.

Tagadhatlan, hogy a megyerendszer közjogi, közigazgatási és törvénykezési szempontokból kényelmesen és sikerrel volt ostromoltatható.

Tagadhatlan, hogy az eszmék terjesztése körül nem versenyezhet a szabad sajtóval.

De egy előnye volt a sajtó felett, volt hatása a jellemre, melyet a nyilvánosság sokkal tökélyesebb eszközei nem pótolnak ki.

A sajtó útján ti. aránylag kevés ember közli véleményét. E kevésből csak néhány emelkedik hírnévre, és kizárólag a főváros eszméi, az ország gyűlpontjának törekvései

avatják a zsurnalisztát elősmert tekintéllyé. Semmi sem ritkább, mint egy vidéki lapszerkesztő általános befolyása a vélemények irányára.

Ellenben a mi régi megyegyűléseinken, akinek valami szívéen feküdt, elmondhatá s hogy kihallgattassék, nem kellett tudományos, cifra, sőt összefüggő előadás sem. A közönség megvárta a helybeli tekintélyektől a nyilatkozást minden fölmerülő kérdésre, akár értettek hozzá, akár nem. A tömeg kórúst formált a pártvezérek körül, s aki egy külön szónoklatot a legrövidebb alakban sem mert elvállalni, azért még nem maradt részvétlenül, sőt tettleges és kiegészítő hatást gyakorolt helyeslő vagy rosszalló rivalgásai által, melyek szintén számítás alá jöttek, és a betöltött kötelesség önérzetét csepegtették minden statisztába.

Ha a nyilvánosság két közlönyét, a sajtót és a megyegyűlést összehasonlítjuk, látható, hogy az első fölvilágosítóbb, a másik csillapítóbb. A sajtó - ha feladatának megfelel - a hibás eszméket rontja szét; a megyegyűlés, míg létezék, a rossz szenvedélyekből vette ki a fullánkot.

Mert titkos komplottokra és mesterkélts pártszövetkezésekre kevés vonzalma lehetett oly embernek, kinek kötelességileg kellett a tárgy iránt, mely örömet, és a tárgy iránt, mely bűt okozott, véleményét elmondani. Nem nyúl alattomos eszközökhöz az, ki hiszi, hogy bír egy alkotmányos fegyverrel a fenyegető visszaéléseknek vagy a közelgő veszélynek legyőzésére. S kerülhet-e egy bonyodalmas, egy kitérővel járó

bosszúterv oly egyének közt elő, kik haragjaikat nem kénytelenek kebleikbe zárni, és az ellenszenvnek, mely idegeiket feszíti, nemcsak szavakat, de formát is és eredményre vezethető alakot adhatnak? Hogy bizonyosan igen ritkán kerülhet elő, jól értik, kik a gőzmozdonyra a ventillt alkalmazzák, s az anyagi erők törvényeiről a lélektan szabályaira és a szenvedélyek bölcséletére fölemelkedni tudnak.

Nem azt akartam mondani, hogy a megyei élet oltá a magyar jellembe a nyíltságot, hanem hogy a magyarnak nyílt és őszinte jellemét a megyei élet kifejtette, sőt talán szélsőségig vitte.

A mi szétrontott municipál-rendszerünk a kedélyeket egypárszor rábírta oly határozott lépésre, melynek gyászos következeit a korona bölcs engedékenysége által előzte meg; de állandólag kiirtója volt minden hajlamnak, mely a politikában az éjt, a titkot, a leshelyeket és a lappangó munkásságot keresi.

Ezen természetét semmi körülmények közt nem változtató meg.

Aki valaha táblabíró volt, oly eszmét, melyet meg nem vitathat, mely mint a pávatoll a napfényre, ki nem terjesztheti színeit, aligha fog pártolni mindaddig, míg az új intézmények és az új szükségek tégelyében észjárása s cselekvési modora újra nem öntetik. Ehhez pedig sok idő, sok csalódás, sok szenvedés kell.